

УДК 378.147

**Н.Є. Миропольська, м. Київ**

## ЕСТЕТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ

*Стаття присвячена шляхам ефективного процесу естетизації навчально – виховного процесу основної і старшої школи. Перший передбачає наповнення мистецько – естетичним виміром навчальних предметів природничого циклу в основній школі, другий – акцент на гуманістичному осмисленні фактів мистецтва в базовому навчальному предметі «Художня культура» в старшій школі.*

*Ключові слова: естетизація, мистецтво, навчально-виховний процес, предмети природничого циклу, художня культура, основна школа, старша школа.*

Успіх сучасного навчально-виховного процесу залежить від уміння та здатності учителів і учнів застосовувати стратегії, що відкривають нові педагогічні перспективи. Адже останні 15-20 років у культурному житті України, й не лише України, були позначені настільки кардинальними зрушеннями, що статус і зміст педагогічної науки і практики принципово й суттєво змінився.

Подана стаття може розглядатися як поглиблення і конкретизація нещодавно опублікованого матеріалу, присвяченого цій проблемі [3]. Серед іншого там йшлося про те, що, беручи до уваги розробки зарубіжних дослідників (Дж. Елліот, Е.Старр, Де Саусмері), які пов'язують феномен естетизації з усіма економічними і політичними процесами, що відбуваються в суспільстві; Р. Артура, М. Джеймса, М. Ковіна про концепцію естетизації як «шкільного щастя», що передбачає вироблення в учнів стійкого комфортного самопочуття в межах навчального закладу; вітчизняних вчених (Л. Масол, Є. Зеленова, Г. Шевченко та ін.), які представляють естетизацію як принцип життєдіяльності учнів у школі, ми визначаємо феномен естетизації як спосіб життя школи та особливості її середовища, в якому активно взаємодіють особистість і зовнішні фактори, що виступають одночасно як джерело її збагачення й розвитку та об'єкт впливу стосовно до означеної системи.

За останній рік автор додатково ознайомила з працею С. Безклубенка «Всезагальна теорія та історія мистецтва», окрема глава якої має назву «Процес естетизації». В ній подано дещо інший погляд на це поняття. Підкреслюючи його надмірне вживання в сучасному побуті людини, як то «естетизація насильства», «естетизація злиднів», «естетизація смерті»... явищ, які, як підкреслює автор, на це не заслуговують, С. Безклубенко дає власне наукове тлумачення естетизації як «освоєння людей у довкіллі, в ході і в результаті якого те, що було (насправді лише здавалось людям!) естетично індиферентним чи навіть

неприйнятим, зрештою набуває (в «очах людей – в їхніх смаках, уподобаннях, уявленнях, думках тощо») набуває певних естетичних якостей або змінює «знак» цих якостей на протилежний (+) (-) чи (-) (+). Тобто огидне «стає» прекрасним або – навпаки» [2, с. 46].

Погоджуючись із цією тезою, особливо з другою її частиною, яка враховує позитивні і негативні колізії будь-якого явища, вважаємо, що феномен **естетизація**, завдяки емоційному фундаменту, (адже *aicOḥikoG* (естетика) означає *обдарований почуттям, той, хто відчуває*), збалансовує і може нейтралізувати такі часто опозитивні одиниці, як *учень* – навколишнє, *гармонія* – дисонанс та ін. Вважаємо, що врахування та конструювання комфортних форм для учня в школі залежить від знаходження ним своїх власних творчих форм перебування в школі завдяки багатьом шляхам, зокрема уведенню мистецьких методів пізнання, експансії образності в традиційно закріплені як неестетичні за колом тем, що вивчаються, і завдань, запропонованих для закріплення, навчальні предмети.

Зупинимось на двох шляхах естетизації навчально-виховного процесу в школі із багаточисельних можливих. Перший – наповнення мистецько-естетичним виміром **навчальні предмети природничого циклу в 5-8 класах**: уроки географії, ботаніки, біології; другий – **посилення гуманістичного осмислення фактів мистецтва в новому навчальному базовому предметі «Художня культура» в 9-11 класах**.

Передбачаємо, що симультанність (одночасність) сприйняття певного природного явища, що *учень* знає або за вимогами навчальних програм має знати, і того, що бачить, слухає в творах мистецтва, пов'язаних з цим явищем, посилює його розуміння, якщо цей синтез заснований не на формалізованому процесі навчання, а на відчутті єдності цінностей у всьому їх різноманітті.

Конструювання ліній, що пов'язують природничі шкільні предмети з естетичним контекстом, закладаємо у процес викладання цих предметів, надаючи підліткам метазнання, спрямовані на емоційне ставлення учнів. Емоційні відтінки почуттів, що виникають при сприйнятті творів мистецтва, які підсилюють тему, що вивчається, допомагають досягти «об'ємного» сприйняття. Наприклад, пов'язаного з видатними постатями (самобутній російський композитор О. Бородін, твори якого є взірцем музичного героїчного епосу: опера «Князь Ігор», «Богатирська симфонія», автор романсів і пісень, — є автором понад 40 праць з хімії, розробником оригінального способу отримання фтористого бензоїлу); героями улюблених літературних творів (пам'ятник американським хлопчикам Тому Сойєру та Гекельбері Фінну, який можна «побачити» на уроці географії, мандруючи на річці Міссісіпі); з досягненнями електронної музики, тісно пов'язаної з галузями математики і фізики; акварелі

М. Волошина, за якими геологи вивчали тектоніку східного Криму... .  
Список можна продовжувати.

Подібні та інші «вкраплення» значно розширять методичний контекст уроків, а завдання, пов'язані із емоційним сприйняттям, можуть розвинути «щастя пізнання... тієї невловної форми цих предметів, назва якої – природна краса» [1, с. 91].

Доведено, що занурення в культурологічний контекст полегшує усвідомлення теми, що вивчається, а часто саме там знаходимо ключ до розуміння певного факту. І тоді це править за джерело не тільки знаннєвої (гностичної), а й естетичної насолоди.

Теоретик неklasичної естетики Теодор Адорно присвятив таким зв'язкам не одну сторінку своїх досліджень. Він підкреслював необхідність «жесту... виходу із кімнати», звертання людини «до краси природи, щоб знайти там насолоду для свого духу серед плину думок, які доти вона ще ніколи не могла сформулювати остаточно... до такого її вибору ми поставимося з найвищою повагою й виснуємо, що в неї прекрасна душа, на яку не може претендувати жоден знавець чи аматор мистецтва з огляду на зацікавленість, яку вони виявляють до своїх об'єктів» [1, с. 92] і підкреслює, що мистецтво – не наслідуванні природі, а наслідування природної краси [1, с. 101].

Вважаємо, що певні мистецькі рефлексії з приводу природничих явищ, фактів і феноменів можуть становити конструктивний елемент уроку природничих дисциплін і принести величезну користь, звичайно, якщо цей процес буде забарвлений особистісною причетністю і людським виміром.. Співробітники лабораторії естетичного виховання розробили систему мистецьких ремінісценції та парафраз, що сприяють повноцінному відчуттю природи, вмінню розрізнити шуми моря і вітру, симфонію грози, музику птахів, те, що додає завдяки тотожним звуком мистецтва яскравий тон життя. Ці завдання поглиблюють представлення про красу як глибинну сутність світу, те, що належить до основ світобудови в естетичних категоріях (краса – огидне, гармонія – хаос тощо). «Відчувати природу, надто її тишу, стало рідкісним привілеєм», – писав Т. Адорно. Він вважав, що навіть сумісно організовані екскурсії в природу здебільшого є марними, їх можна тільки «комерційно експлуатувати» [1, с. 98]. тому благодотворний зв'язок мистецтва і природничих дисциплін може сприяти «живому» сприйняттю явищ природи, географічних маршрутів тощо шляхом логіко – емоційних форм, методів та засобів естетизації навчально – виховного процесу підлітків.

**Другий шлях** пов'язаний з предметом мистецтва, метою викладання якого є формування зростаючої особистості не споживачем, а творцем культури, яка активно розвиває усталені традиції та бере участь у створенні художнього простору України.

Охарактеризуємо методичний супровід нового навчального предмета «Художня культура», що враховує позначену вище мету.

Навчальні програми з художньої культури (9-11 класи) призначені для академічного та профільного рівнів, а також рівня стандарту; підручники дають знання культурно-історичних епох України та культурних регіонів світу; робочі зошити містять вправи на закріплення матеріалу в клас та домашні завдання на вибір; розробки уроків для вчителів пропонують різні форми проведення уроків художньої культури: традиційні, що передбачають виклад навчальної інформації здебільшого методом лекції; комбіновані, на яких виклад матеріалу поєднується зі спілкуванням та створенням відповідних ситуацій; нетрадиційні, а саме уроки – мандрівки; уроки – роздуми; уроки – вистави, що розвивають творче мислення учнів, спонукаючи їх до активного пошуку нестандартних рішень мистецьких проблем. Певні теми мають декілька варіантів подачі. Учитель може обрати найбільш підходящий для нього, або поєднати фрагменти різних уроків, створивши свій особистий. Головне в курсі – пробудити в учнів відчуття єдності світових цінностей в усьому їхньому різноманітті.

Розширять світогляд юних читачів із загальних і певних окремих проблем, що були стисло викладено в підручнику, норми якого встановлено доволі тісними рамками, матеріали, зібрані в **хрестоматії**, створення якої завершується.

Головна мета хрестоматії – дати молодому читачеві найцікавіший матеріал, донести думку в простій і зрозумілій формі, передати словами фахівців основний смисл і головний зміст певних явищ. При цьому не перекрутити думку автора і не змінювати зміст матеріалу. Критерій відбору – відповідність концепції підручників з художньої культури (рівень стандарту, академічний і профільний рівні). Більшість з розміщених джерел пройшли повторну обробку укладача (найчастіше маються на увазі скорочення, яким підлягали подробиці, доречні в академічних виданнях).

Хотілось би, щоб звертання до хрестоматії відбувалось абсолютно добровільно. Тому вважаємо, що архітектоніку хрестоматії має створювати: текстовий та підпорядкований йому позатекстовий компоненти; логіка розгортання матеріалу; зумовлена нею зовнішня структура (візуальний ряд).

Основними функціями хрестоматії є:

*1. Розвивально-культурологічна*, пов'язана з оволодінням новим твором не просто як певною одиницею, а й як соціальним і культурним надбанням у більш широкому сенсі – твір як система втілення культурних цінностей. Враховуємо, що старший шкільний вік особливо чутливий до психологічних проблем, це – відкриття свого внутрішнього світу, здатність емоційно сприймати природу, мистецтво, коло спілкування.

Культурний досвід старшокласників – результат багатьох, часто суперечливих культурних нашарувань. Отже, розвивально-культурологічна функція має бути спрямована на акцентування духовних цінностей народу, втілених в певному творі: культурне середовище творів, що вивчаються; історичні та географічні реалії в їх культурно-естетичному аспекті; лексика, що відбиває національно-культурний колорит семантики тощо. Так, розділ “Візуальне мистецтво” містить в хрестоматії матеріали, взяті з книги “Архітектура: дитяча енциклопедія”. Це: “Реймський собор”, “Японська архітектура”, “Класицизм в архітектурі”, “Споруди інженера Ейфеля”, “Архітектура мусульманського світу”.

Окремо подаємо рубрику «Собор Паризької богоматері» – головний герой однойменного твору В. Гюго.

Завершується розділ завданням “Перевірте себе та запам’ятайте”:

1. Що нового Ви дізнались про давньогрецьке містобудування?
2. Чим знаменитий Реймський собор?
3. Що покладено за основу стилю класицизму в архітектурі?
4. В якій споруді втілено естетику «опір, що співають»?
5. Хто був першим архітектором хмарочосів?
6. Що таке «стиль прерій»?
7. Чому мечеті – прямокутні в плані?
8. Що символізують пагоди Далекосхідного культурного регіону?

Також подано список використаної літератури, який можна рекомендувати і для подальшого поглибленого самостійного читання.

*II. Творча функція* полягає у формуванні неординарного підходу до особистості, розкритті художньо-естетичного мислення школярів, їх спонуканні до активної роботи, завдяки чому учень розуміє, пізнає і сприймає феномен мистецтва в його певному значенні; включається в діалогічний контекст, будучи готовим до того, що в будь-який момент розвитку діалогу існують забуті або нові смисли цього явища. Враховуємо як вплив сучасних проблем, так і часової дистанції, що відокремлює нас від минувшини. Тому хрестоматія включає коментар і тлумачення конотативної лексики (слів, які відрізняються культурно-історичними асоціаціями).

Зміст хрестоматії концентрується на текстах і завданнях до них, що спрямовують і дослідницько-конструктивну діяльність учнів зі створення нового (не тільки і не стільки артефакту, скільки цікавої ідеї, думки тощо).

Сучасна школа має готувати і до винаходів, і до відкриттів, активізуючи творчий потенціал людини. Знайти ті форми і методи навчання, що сприятимуть розвитку творчої самостійності індивіда, власне, головна мета нового навчального предмета “Художня культура”, а отже частково і майбутньої хрестоматії. Від осмислення і розуміння – до

активної діяльності, до здійснення тих чи інших творчих бажань чи вчинків. Адже ми виховуємо людину культури, тобто вільного громадянина, здатного до самовизначення у світі культури, який має і почуття власної гідності, і критичне мислення, що допомагає йому орієнтуватись у світі духовних цінностей і в ситуаціях, що потребують прийняття рішень. Саме творчо налаштована особистість буде здатна на більш широке і глибоке розуміння людей не тільки своєї, а й інших культур, зберігаючи і примножуючи культурні цінності. Розділ «Театральне мистецтво» поглибить знання учнів матеріалом, з яким вони певною мірою знайомились на уроках світової літератури, представляючи “епізодій п’ятий” з комедії Аристофана “Жаби”, присвячений проблемам моралі, поетичної майстерності і політичної цінності творів Есхіла і Еврипіда. А тема “Театральне мистецтво Японії” введе старшокласників у його грані та запропонує поставити п’єсу Сянеяцу Мусянокодзі “У персикувім гаю” у шкільному театрі.

*III. Особистісно-орієнтована функція* звернена на розвинення здатності “не втратити свого”, знайти “сродну працю” (Г. Сковорода), йти за своїм покликанням. У хрестоматії ця функція виявляється у подоланні гомологічного рівня її структури, який потребує, як відомо, інтерпретації фактів у лінійній площині, шляхом доповнення цього рівня *діалогічним*, пов’язаним вже не стільки з художнім, а естетичним началом, тобто таким, що виникає у процесі руху душі учня. Для реалізації цієї функції передбачаємо обов’язково виокремлювати в творах шляхом коментарів та завдань, елементи, що демонструють поведінковий, особистісно-психологічний та культурно-філософський рівні. Звичайно, тут мають спрацювати багато методів. В основному їх різноманітність представлена в підручнику та робочому зошиті, але й хрестоматія надає можливість використати і метод біографічної рефлексії, який допоможе одержати пояснення власній культурній приналежності, ідентифікувати особистісні культурні стандарти; і метод рольових ігор, основою якого є ігрове переживання в ситуаціях “нібито”, завдяки яким розвиваються здібності до сприймання норм і цінностей іншої культури; метод проектної роботи, який має плануватися і здійснюватися школяром самостійно. Ці методи розширюють “вузьку” територію свого Я за межі, допомагають вийти у реальне життя, продемонструвавши власну фантазію, креативність і активність мислення. У такий спосіб проектна робота надає процесу навчання особистісно-орієнтований і діяльнісний характер.

Дотичним до цього методу є метод дослідницької роботи, який сприяє оволодінню учнями активним пізнанням і набуттю особистісного досвіду творчої діяльності. Пропонуємо виконання таких мистецьких проектів, як створення відео-ролика “Українські міста, засновані греками”, інтернет – вернісаж “Абстрактне мистецтво США”, інсценування перлини арабської літератури – “Тисячі і однієї ночі” із зробленими самостійно декораціями, костюмами, підбором музики, організація святкового ранку

для молодших школярів “Свято китайських ліхтарів” тощо.

*IV. Естетична актуалізація мовних одиниць:* слово відбиває не лише конкретні об’єкти життя, які можна побачити, почути, а й переживання, прагнення, почуття, настрої. У людини має бути вибір слів, думок, аби великий віртуальний переворот, відкривши нові обрії, не поставив під сумнів чистоту мови, підмінивши її сурогатом, завдяки якому прояв художнього стає розмитим. Слово вимовлене характеризує не тільки людину, а й суспільство, в якому вона живе, воно є праобразом естетично організованого вчинку.

Збалансованість емоційного та інтелектуального, гармонізація особистості учня допоможуть йому відчувати, переживати слово, а за ним і долю або твір митця, а не просто фіксувати його як зовнішню інформацію, що залишається нейтральною для учня.

Тексти хрестоматії мають сформулювати у старшокласників бажання знайти власне слово, не запозичувати його в інших. Завдання щодо реалізації цієї функції включають: висловлення власних думок про твір мистецтва; добір слів для опису своїх відчуттів про твір мистецтва; знання художньо-естетичних термінів (офорт, сюрреалізм, сфумато, рель’єф...); знаходження літературних творів, що могли б стати основою для створення мюзиклу; добір анекдотів, що характеризують специфіку певної країни (нації) та ін.

Передбачаємо, що хрестоматія для старшокласників стане ефективним доповненням до методичного супроводу базового навчального предмета “Художня культура”, допоможе у навчанні та самоосвіті дослідити національний культурний простір у діалозі з іншим, через який можливе холистичне пізнання здобутків різних цивілізацій у взаємодії, єдності у різноманітті, що сформує енергію культури учнів.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Адорно Теодор. Теорія естетики / Теодор Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с.
2. Безклубенко С. Всезагальна теорія та історія мистецтва / С.Д. Безклубенко. – К., 2003. – 126 с.
3. Миропольська Н. Є. До проблеми естетизації навчально – виховного процесу школи // Н. Є. Миропольська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – К.: Імекс ЛТД, 2010. – С. 280–288.

*Статья посвящена путем эффективного процесса эстетизации учебно-воспитательного процесса основной и старшей школы. Первый предполагает наполнение художественно-эстетическим измерением учебных предметов естественно-научного цикла в основной школе; второй – акцент на гуманистическом осмыслении фактов искусства в базовом учебном предмете «Художественная культура» в старшей школе.*

**Ключевые слова:** эстетизация, искусство, учебно – воспитательный процесс, предметы естественно – научного цикла, художественная культура, основная школа, старшая школа.

*The article is devoted to the ways of the effectiveness of the process of aesthetization of educational process in the main and senior school. The first proposes the inflation by artistic-aesthetical measuring of the lessons of natural-scientific cycle in the main school; the second – the accent on the humanistic understanding facts of the basic subject “Artistic culture” at the senior school.*

**Key words:** aesthetization, art, educational process, the subject of natural – scientific cycle, artistic culture, main school, senior school.